

Г. Д. АНГЕЛІН

С. В. ГЛУШАКОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 133–137

Розглядаються процеси, що характеризують розвиток світового господарства, завдання, пов'язані з розвитком, а також відносини між суб'єктами господарювання.

Сучасний етап розвитку світового господарства свідчить про його зростаючу цілісність, що ґрунтується на міжнародній спеціалізації й кооперуванні виробництва, а також на зміцненні міжнародних економічних зв'язків між державами й господарюючими суб'єктами. Ґрунтуючись на економіках країн з різним рівнем економічного розвитку, міжнародні економічні відносини певною мірою залежать від них. Однак вони є самостійним явищем, формою існування й розвитку світового господарства, його внутрішнім механізмом [6].

За ступенем розвитку відносин між суб'єктами міжнародних економічних відносин, за ступенем тривалості дії угод і взаємопереплетення економік зазвичай виокремлюють чотири рівні відносин.

Міжнародні економічні контакти. Найпростіші, одиничні, випадкові економічні зв'язки, що мають епізодичний характер і регулюються переважно разовими угодами. Зв'язки такого рівня більше притаманні фізичним і юридичним особам.

Міжнародна економічна взаємодія. Добре відпрацьовані стійкі економічні зв'язки між суб'єктами міжнародних економічних відносин, які базуються на міжнародних економічних угодах і договорах, укладених на доволі тривалий період часу. Цьому рівню відповідають такі логічні формули: “При потребі...буде здійснено те і те” і “Якщо буде така-то ситуація, то ...”, “Для чого шукати іншого, якщо з цим добре торгувати”.

Міжнародне економічне співробітництво. Міцні й тривалі зв'язки кооперативного типу, які у своїй основі мають спільні, наперед вироблені й

узгоджені наміри, закріплені у довгострокових економічних договорах і угодах. Цьому рівню притаманне партнерство суб'єктів у торговельних відносинах, а також у виробничих і науково-технічних.

Міжнародна економічна інтеграція. Вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, який характеризується взаємним сплетінням економік різних країн, проведенням узгодженої державної політики як у взаємних економічних відносинах, так і у відносинах з третіми країнами.

Слід зазначити, що кожний із цих рівнів не є чимось відокремленим від іншого, у цьому ланцюжку вищий рівень містить у собі смислове навантаження нижчого рівня.

Одним із найвищих рівнів розвитку міжнародних економічних відносин є міжнародна економічна інтеграція, яка під впливом об'єктивних закономірностей розвитку світового господарства продовжує розвиватися на двох рівнях: глобальному й регіональному.

Розвиток економічної інтеграції є новим етапом інтернаціоналізації господарського життя, що знайшло відображення у розвитку економічних об'єднань держав і репрезентації більш глибоких економічних зв'язків національних економік різних країн. В інтеграції відбивається ступінь інтернаціоналізації виробничих сил, досягнення науки й техніки [2].

Перші теоретичні підходи до проблеми інтеграції розвивалися у руслі загальної теорії міжнародної торгівлі. Базис сучасних досліджень специфіки інтеграційних процесів був закладений

ще основоположниками сучасної економічної науки. А. Сміт, Д. Риккардо, Мак Куллох, аналізуючи Месенську угоду між Англією й Португалією про взаємні торговельні преференції, оцінили її як руйнівника основ вільної торгівлі. В цілому в 1818–1924 рр. було засновано 16 митних союзів. Їх різнобічні аспекти розглядав Аркуш (1885), Грегорі (1921), Джонсон, Купер, Масел (1965) та ін. Слід зазначити, що праці з теорії митних союзів були тісно пов'язані з міжнародною економічною інтеграцією [4].

Термін “економічна інтеграція”, як і термін “процес інтеграції”, з'явився у політичному словнику зовсім недавно: у 1933 р. його запровадив німецький економіст К. Ейдеке. Після Другої світової війни термін “інтеграція” почали здебільше застосовувати для позначення різних форм міжнародного співробітництва, що охоплює насамперед такі сфери міждержавних відносин, як економіка, техніка, озброєння, міжнародні організації та ін.

Формами вияву міжнародної економічної інтеграції у найзагальнішому вигляді, на думку низки дослідників у галузі інтеграційних процесів, є процес поступового господарського об'єднання кількох країн.

На нашу думку, найбільш точно сутність міжнародної економічної інтеграції відображає наступне визначення: “Міжнародна економічна інтеграція — це процес зближення, взаємопереплетення, зрощення національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу, що набуває форми міждержавних угод і узгоджено регулюється міждержавними органами”.

Слід зазначити, що в економічній літературі немає й донині якоїсь єдиної синтетичної теорії, що охоплює різні сторони економічної інтеграції. На наш погляд, це можна пояснити, по-перше, наявністю безлічі моделей, типів інтеграційних процесів, які розрізняються за цілями й функціями, а по-друге, відмінністю національних інтересів, окремих держав або груп держав. Розбіжності в обох випадках виникають як завдяки об'єктивному підґрунтю, так і в результаті суб'єктивних прагнень окремих правлячих груп і режимів. Досвід післявоєнних десятиліть свідчить, що в політичних цілях, інтенсивності співробітництва, політичній гомогенності держав, що беруть участь в інтеграції, існують великі розбіжності, які перешкоджають формуванню загального визначення поняття “інтеграція”.

Проте накопичений міжнародний досвід, досліджуваний з погляду міждержавних відносин, дає змогу зробити висновок, що такі глобальні завдання, як збереження миру, досягнення більшої безпеки, зростання добробуту в результаті економічного співробітництва, що набули в інтеграційних моделях загального характеру, можуть розглядатись як критерії, що визначають сутність поняття “інтеграція”. Крім того, інтеграційні процеси як чинники світового розвитку й світової політики перебувають у стані постійного розвитку й змін. Вони вносять багато нового як у зміст міжнародних відносин, так і в їх форми та функції. Представники зарубіжної суспільно-політичної думки дають різні визначення інтеграції. В одних випадках вони характеризують її “як соціальний процес утворення цілісності (єдності) із частин, систем з елементів. Цілісність (система) є більше, ніж сума його частин”. В інших випадках можливість інтеграції тісно пов'язана з питанням “про лояльне ставлення до нових учасників... про необхідність меж панування й влади”.

У сучасній економічній думці виокремлюються кілька напрямів, які визначають сутність інтеграційних процесів: неоліберальний, ринково-інституціональний, дирижистський.

Зарубіжні дослідники вважають, що наприкінці XIX — на початку XX ст., коли рівень мита був відносно невисокий, не існувало серйозних перешкод на шляху міжнародної міграції капіталів і робочої сили, валюти більшості країн були вільно конвертовані, світове господарство було інтегрованим. У сучасній політекономії цієї теорії дотримуються й прихильники неоліберального напрямку. “Інтеграція, — писав західнонімецький економіст В. Ріпке, — положення речей, при якому можливі торговельні відносини між різними національними господарствами, такі ж вільні й вигідні, як ті, що існують усередині національного господарства”.

На думку французького економіста Р. Арона, “якщо рух товарів, капіталу, людей між певною кількістю економічних одиниць може здійснюватися також вільно, як і всередині кожної із цих одиниць, то ці різні одиниці об'єднані”. З погляду економістів цієї наукової школи, процес інтеграції економіки має здійснюватися без найменшої участі держави.

Зауважимо, що представники ринково-інституціонального напрямку намагалися знайти компроміс між ринковою й державно-регульованою сторонами інтеграційного механізму. Під впливом ідей неокейнсіанства його представники визнава-

ли, що вирішення таких завдань, як подолання депресії, підтримка відсталих регіонів, неможливе без коригуючого політичного втручання в хід інтеграційного процесу.

У свою чергу, представники дирижистського напрямку вважали, що повна інтеграція не може виходити лише з дії ринкових сил. Вона припускає необхідність систематичної координації економічної політики. Слід зазначити, що інтеграційний процес розвивається за шляхом, розглянутим у рамках дирижистської школи, тому що вільна конкуренція й ринкові відносини недостатні для інтеграції, також необхідне державне й наднаціональне втручання у структуру господарства. Такої ж думки дотримується й низка російських учених.

Називаючи ринкову школу інтеграції анахронізмом примітивного лібералізму, Ю. В. Шишков показує, що в міру здійснення програми будівництва європейського спільного ринку товарів, капіталів, робочої сили й послуг ставало все більше очевидним, що його функціонування неможливо без узгодження й проведення державами – членами ЄС єдиної або, принаймні, координованої політики не тільки в окремих галузях, а й в галузях податків, бюджетів, наукових досліджень, визначення першочергових цілей і районів для капіталовкладень, у сфері зовнішньоекономічних відносин із третіми країнами, в галузях платіжних балансів, фінансово-кредитних і валютних відносин. Крок за кроком практика підштовхувала організаторів “спільного ринку” в глибоку консолідовану політику.

Послідовниками традиційного міждержавного підходу є Вільям Уоллес і Ендрю Моравчик. В. Уоллесом акцентував увагу на тому, що національні держави залишаються ключовими діючими особами у процесі інтеграційного будівництва. Е. Моравчик, у свою чергу, уявляв процес інтеграції як гру на двох рівнях. На рівні формування національних інтересів діють соціологічні закономірності узгодження інтересів різних політичних і соціальних груп та взаємодії держави й суспільства. Підсумком цього процесу є певні цілі й переваги (“попит на інтеграцію”), з якими держава виходить на другий рівень – торги на міждержавному рівні (“пропозиція інтеграційних рішень”). Вирішальну роль у формуванні остаточних інтеграційних рішень відіграє перший рівень: внутрішня політика є, на його думку, попередньою умовою зовнішньополітичного торгу [5].

Так, зарубіжні представники Я. Тінберген і Дж. Піндер запропонували ідею – розглядати ін-

теграцію з двох боків: як “позитивну” та як “негативну”. На думку Дж. Піндера, термін “негативна інтеграція” можна застосовувати для тієї частини економічної інтеграції, що стосується усунення дискримінації, а термін “позитивна інтеграція” – для формування й застосування координованої й спільної політики [8]. У цілому, аналізуючи сучасні світові тенденції інтеграції, можна зробити висновок, що їй властиві особливості як позитивної, так і негативної інтеграції.

Аналіз різних напрямів у формуванні державної політики в умовах розвитку інтеграційних процесів передбачає два основні підходи:

- феодалістичний підхід А. Спінеллі та його послідовників базувався на ідеї співробітництва й взаємодоповнення місцевих, регіональних, національних та європейських урядів;
- функціоналістичний підхід одного із засновників європейської інтеграції Ж. Монне був спрямований на поступовий перехід суверенітету від національного рівня до рівня співробітництва.

Поглиблення європейських інтеграційних процесів привело до того, що до початку 90-х років минулого століття відбувся синтез цих двох підходів. Нова парадигма, що оформилася у вигляді так званого принципу субсидіарності, ґрунтувалася на тому, що загальні європейські інститути повинні взяти на себе відповідальність за ті сфери, в яких спільна діяльність є ефективнішою, ніж діяльність окремих держав, – спільний ринок, монетарна політика, зовнішня політика, безпека, охорона навколишнього середовища, зайнятість, національні й регіональні уряди повинні бути залучені до діяльності незалежних демократичних європейських інституцій [3].

У цілому в сучасній науковій літературі існують різні напрями й підходи до розуміння природи і ролі інтеграційних процесів. Тут можна виокремити два теоретичних аспекти, з погляду розвитку політичних і економічних наук: теорії інтеграційних процесів та теорії й практика економічної інтеграції.

Відповідно до цього розподілу, зокрема, американські представники школи функціоналізму пропонують застосовувати в якості критеріїв інтеграції досвід розробки та ідеї конституцій США та Швейцарії, в яких на основі суспільної свідомості й частково масового руху формально розділено (штати США й кантони у Швейцарії) єдності, спільноти. Водночас американський дослідник Д. Мітроні стверджує, що інтеграція різ-

ного рівня має місце у світових імперіях, блоках і міжнародних організаціях. При цьому вирішальними мають бути визнані три ознаки: діючий контроль над легітимним використанням влади, наявність спільного органа прийняття рішень, наявність центра політичної освіти громадян співтовариства.

Теоретична школа федералізму в Європі дотримується більш універсальних позицій в інтеграційних процесах та оцінює можливості й суперечності в їх еволюції більш об'єктивно. Її послідовники, досліджуючи процеси євроінтеграції, відзначають, що вона, по-перше, можлива на основі свідомого політичного рішення урядів і народів, по-друге, лише шляхом створення одного або декількох нових, незалежних від безпосереднього впливу окремих держав — членів співтовариства, наднаціональних органів, яким передані певні повноваження для прийняття рішень.

Однак, незважаючи на негативні наслідки для країн-учасниць, на сьогодні інтеграційні процеси відбуваються практично на всіх континентах. Вони охоплюють все більше держав, причому досить різних за ступенем економічного розвитку й політичної ваги.

Погляд на інтеграцію як на процес, що розвивається від простих до більш складних форм, дав змогу здійснити класифікацію стадій інтеграційного процесу. Еталоном цієї класифікації стала схема, розроблена Б. Балашем, американським ученим, яку взяли на озброєння різні міжнародні економічні організації. Б. Балаша пропонує розрізняти співробітництво й інтеграцію. Якщо процес співробітництва припускає проведення дій, спрямованих на зменшення різного роду дискримінацій, то процес інтеграції припускає знищення дискримінації. Ця схема містить у собі наступні складові: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, політичний союз.

Б. Балаша розмежовує поняття інтеграції як процес і як стан. Як процес інтеграція “включає заходи, покликані усунути дискримінацію між господарськими одиницями, які належать до різних національних держав”, як стан “вона може бути представлена як відсутність різних форм дискримінації між національними господарствами” [7].

Таким чином, інтеграційне об'єднання, яке характеризує певний рівень стану інтеграції, забезпечується процесом постійної еволюції стадій інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, політичний союз.

На підставі аналізу праць представників різних шкіл і напрямів можна зробити висновок, що дослідники дотримуються тієї точки зору, що інтеграція — це об'єктивний, багатогранний, складний процес, насичений суперечностями, пошуками, великими фінансово-економічними, соціальними, правовими, політичними та іншими експериментами, зумовленими життям.

Глобалізація як феномен охоплює всі сторони громадського життя, характеризується розширенням взаємозалежності в торговельній, інвестиційній, фінансово-економічній і культурній сферах. Її характерними ознаками стало розширення й лібералізація торгівлі, інтернаціоналізація виробництва й рух капіталу, глибокі зміни у фінансовій сфері, розширення діяльності транснаціональних корпорацій, зростання їх експансії, переважна орієнтація попиту на світовий ринок, створення міжнародних економічних інститутів та ін. [1].

Таким чином, розвиток світового господарства характеризується двома процесами: регіоналізацією і глобалізацією. У першому випадку йдеться про взаємодію країн, що ґрунтується насамперед на територіальній єдності й близькості економічних інтересів, у другому — про комплексне багатобічне явище, що без перебільшення характеризує сутність розвитку сучасного світового господарства.

Література

1. Ключко В. П. Фінансова глобалізація: позитиви і негативи для перехідної економіки // Фінанси та кредит. — 2002. — № 5. — С. 43–49.
2. Лучко М. Прямые иностранные инвестиции: движение и значение // Экономист. — 2002. — № 3. — С. 22–32.
3. Україна в процесах міжнародної інтеграції / За ред. В. Р. Сіденка. — Х.: Форт, 2006. — 280 с.
4. Філіпенко А. Природа та особливості міжнародного інтеграційного процесу // Екон. часопис — XXI. — 2003. — № 4. — С. 3–7.
5. Шемет Т. С. Міжнародні фінанси: Підруч. / За заг. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Вид-во КНТЕУ, 2000. — 336 с.
6. Школа І. М., Козменко, Бабінська О. В. Міжнародні економічні відносини: Підруч. / За ред. І. М. Школи. — К.: Вид-во КНТЕУ, 2003. — 589 с.
7. Balassa B. The theory of economic integration. — Homewood (Ill): R. D. Irwin, 1961.
8. Pinder J. Positive integration and negative integration // European integration / Ed. with introduction by F. Roy Wilis. — N. Y.: New Viewpoints, 2006.

Регіоналізація й глобалізація є двома основними процесами, що характеризують розвиток світового господарства. Інтеграція як об'єктивний і складний процес забезпечується безперервною еволюцією своїх стадій.

Регионализация и глобализация являются двумя основными процессами, характеризующими развитие мирового хозяйства. Интеграция как объективный и сложный процесс обеспечивается непрерывной эволюцией своих стадий.

Regionalization and globalization are two basic processes describing development of the world economy. Integration as objective and difficult process, is provided with continuous evolution of its stages.

Надійшла 20 лютого 2008 р.